

ЧЕРЕП Алла Василівна

д-р екон. наук, професор,
Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0001-5253-7481

ОЛЕЙНИКОВА Людмила Григорівна

д-р екон. наук, ст.н.співроб.,
Державна навчально-наукова установа
«Академія фінансового управління», Київ
ORCID ID: 0000-0001-8204-4434
Україна

ІНСТИТУЦІЙНІ УМОВИ ТА ПРАКТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПОРУШЕНЬ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ

Трансформація інституційних та економічних умов в країні і активна інтеграція глобальні економічні процеси знаходяться під тиском ризиків, які притаманні країнам, під час реалізації реформ. Вважаємо, що для України такими ризиками системного характеру в економічній сфері є тінізація економіки, ухилення від оподаткування та корупція, які викривлюють економічні та соціальні процеси та є загрозою для розвитку правової держави. Однією з найгостріших проблем в сучасному українському бізнес-середовищі є корупція у фіскальному відомстві (проте це не меншою мірою стосується усіх правоохоронних відомств).

Корупція, як суспільне явище, має один з найвищих рівнів суспільної небезпеки, оскільки не тільки радикально знижує ефективність державного управління, але і пригнічує ділову і соціальну активність громадян, деформує конкурентне середовище та економічний зміст господарських операцій.

Програмою діяльності Уряду передбачено окремі напрями, що стосуються системної протидії ухиленню від оподаткування та корупції, адже неможливо ефективно запобігати ухиленню від оподаткування у разі, коли відповідальний за це орган має високі корупційні ризики. Розробка та практична реалізація заходів, спрямованих на запобігання корупції та боротьбу з нею передбачає реалізацію системної роботи з виявлення та визначення рівня корупції у конкретному підрозділі, а також, протидії зазначеному явищу шляхом запобігання та боротьби.

Сучасні українські реалії щодо впровадження ефективних механізмів протидії корупції, як і тіньовій економіці, потребують не лише гармонізації вітчизняного законодавства з відповідними актами Європейського союзу, але і з'ясування факторів, що формують підґрунтя для корупційних дій, їх форм і проявів. За опитуванням в 2011 році, в Україні корупція посідала четверте місце серед інших проблем, що стояли перед країною (їх було визначено дванадцять), після проблем низького рівня життя населення, низької якості охорони здоров'я та безробіття¹, втім, уже в 2018 році проблема корупції посіла вже третє місце після проблем низького рівня життя і військових дій на Сході країни². Причому, 41,6% громадян, оцінюють фіскальне відомство, як корумповане. Це відносно нижчий показник від сприйняття корупції у прокуратурі (54,3%), проте є значним не лише через значення, але і через відсоток громадян, що стикаються із податковими органами, який є в рази вищим, ніж громадян, що стикаються із діяльністю прокуратури³.

Світовим банком, експертами ООН та Transparency International (далі TI) корупція визначається, як «зловживання державною владою для особистої вигоди»⁴. У Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією, під корупцією розуміється активний та пасивний підкуп національних та іноземних посадовців, суддів, членів громадських та міжнародних організацій, парламентських зборів, зловживання впливом у корисних цілях, підкуп у приватному секторі⁵. Тобто концептуально корупція – це взаємодія економічних агентів та інститутів, спровокована прагненням отримати економічні вигоди, що і обумовлює різновиди корупції. Вважаємо можна виділити такі найпоширеніші їх форми та прояви (табл. 1), які ґрунтуються на способах незаконного збагачення.

1 Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007–2009, 2011. Звіт за результатами соціологічних досліджень. – Київ, 2011. – с.17; Тенденції тіньової економіки в Україні у січні-березні 2020 року / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України: офіційний веб-сайт. 23.09.2020. – Режим доступу :<https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkononiki>

2 Корупція в Україні: сприйняття, досвід, ставлення. Аналіз загальнонаціональних опитувань 2015-2018. Звіт за результатами соціологічних досліджень КМІС на замовлення USAID /Програма сприяння громадській активності «Долучайся!». – Київ, 2018. URL: <http://ucmc.org.ua/uk/2658-2/>

3 Там само.

4 The World Bank, Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank, Poverty Reduction and Economic Management Network, September 1997. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/corrptn.pdf>

5 Кондюх О.І. Теоретичні аспекти функціонування податкового інструментарію держави. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка», [online]. – 2014. – Вип. 2 (43). – С. 134–137. Доступно: <<http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/index.php/uk/visniki/13-visniki/17-visnyk43>>

Різновиди корупції та форми їх прояву

Різновид корупції	Форма прояву
Отримання незаконної винагороди від інших осіб	Хабарництво
Сприяння власній або афілійованих осіб підприємницькій діяльності	Зловживання владою, політичним впливом або службовим становищем, не поєднане із хабарництвом
Розкрадання коштів, майна або майнових прав, що перебувають у віданні посадової особи, з використанням її службового становища	Зловживання владою, політичним впливом або службовим становищем, поєднане із розкраданням

Джерело: складено автором ⁶

Слід звернути увагу на тісний зв'язок корупційних діянь із господарською діяльністю. Це означає суттєвий вплив на економічні процеси, а значить і на економічну конкурентоспроможність як на рівні країни, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання, через викривлення корупційними діями конкурентних умов ведення бізнесу.

Отримання незаконної винагороди може відбуватися через хабарництво, тоді як сприяння власній або афілійованих осіб підприємницькій діяльності передбачає отримання законного доходу протиправним шляхом. Окремим різновидом є розкрадання коштів, майна або майнових прав, що перебувають у віданні посадової особи, з використанням її службового становища, при цьому можливе поєднання третього виду корупції з першим та другим, коли сприяння в отриманні державного замовлення на певні товари або послуги (для афілійованої особи, або третьої особи за незаконну винагороду), супроводжується завищенням цін на такі товари або послуги, що призводить до втрат держави через розкрадання. Слід зазначити, що описані різновиди корупції необхідно враховувати при проектуванні та розробці програм і стратегій реформ у сфері запобігання та протидії корупції у органах влади та фіскальному відомстві зокрема.

Корупція в органах ДФС – системний тип правопорушення, де мотивацією є – збагачення за рахунок системи усіх ланок управління. Системна корупція сама себе підтримує та генерує і є притаманною для правоохоронної системи України, митних та податкових органів. Намагання побороти її лише за допомогою методів прямого впливу (вибіркового покарання за корупційні діяння) не буде ефективним, оскільки неподоланими залишаться системні проблеми

⁶ Олейнікова Л. Г. Запровадження інструментів податкового контролю в цілях виявлення та припинення корупційних порушень у податкових органах України. Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал «Фінанси України». – 2020. – №11. – С. 94-113. <https://doi.org/10.33763/finukr2020.11.094>

інституційного характеру та чинники соціально поведінкових трансформацій у суспільстві, а також наявні моделі поведінки та способу дій платників податків, працівників і керівництва ДФС. Інституційна пам'ять (або ефект «залежності від минулого» – path dependence⁷) – звичка роками діяти усталеним чином, не дозволяє докорінно змінити окреслену ситуацію, що наочно видно зі спроб реформування структури та роботи відомства. Це означає, що мають відбуватися поступові зміни у цій сфері, які з кожною новою ітерацією будуть трансформувати інституційну пам'ять та змінювати сприйняття корупційних діянь не лише через жорсткі методи впливу, але і завдяки «м'яким» методам контролю⁸.

Глобальні ризики оподаткування, де ухилення від сплати податків визнано глобальним ризиком економічного характеру⁹, завжди супроводжуються питаннями контролю та адміністрування. Вважаємо, що комплексна оцінка адміністрування податків в рамках спеціального діагностичного інструменту TADAT (Tax Administration Diagnostic Assessment Tool – TADAT¹⁰) охоплює такі важливі напрями діагностики діяльності податкових органів як¹¹ підзвітність та прозорість податкових органів перед урядом та громадськістю. В рамках цього напрямку аналізуються такі параметри, як готовність співробітників податкового відомства застосовувати етичні норми і процедури, в т. ч. кодекси поведінки посадових осіб податкового відомства, наявність механізмів внутрішнього контролю, відповідальність відділу внутрішніх розслідувань, залучення до контролю громадян та громадськість. Проте, інструмент діагностики основну увагу приділяє саме наявності в арсеналі податкового відомства м'яких інструментів впливу на доброчесність працівників і практично не дає відповіді на питання ефективності наявних в розпорядженні податкового відомства інструментів.

Необхідно наголосити, що інструменти реалізації боротьби та запобігання корупційним проявам будуть різними. Під боротьбою слід розуміти виявлення проявів корупції у формах викриття конкретних фактів корупційних правопорушень, або виявлення ознак корупції, і подальше їх припинення шляхом вжиття заходів правового реагування (притягнення до дисциплінар-

7 David P. Why are institutions the «carriers of history»? Path dependence and the evolution of conventions, organizations and institutions/ P. David// Structural Change and Economic Dynamics. –1994. –Vol. 5. –№ 2.

8 Там само.

9 The Global Competitiveness and Risks Team. The Global Risks Report 2017, 12th Edition. The World Economic Forum. Geneva. 2017. URL: http://www3.weforum.org/docs/GRR17_Report_web.pdf

10 Бренд TADAT зареєстровано під торгівельною маркою США SN 86155099: TADAT: Реєстраційний номер S20515, виключні права на використання бренду TADAT належать Секретаріату TADAT

11 TADAT sets the baseline: better planning, sequencing and monitoring of reforms in tax administrations. URL: <http://www.tadat.org/files/Interview-JustinZake.pdf>

ної, адміністративної, кримінальної відповідальності), які роблять неможливим подальше вчинення посадовою особою корупційних дій.

Заходи запобігання корупції спрямовані не на фактичні вчинки, а на можливість проявів корупції, недопущення здійснення конкретних корупційних дій. Вони, у контексті корупції, мають на меті не дозволити вчинити протиправний вчинок, та спрямовані на попередження та запобігання правопорушенням з ознаками корупції. Вони застосовуються, коли правопорушення лише передбачається, носять превентивний характер та виражаються у встановленні певних правил поведінки, заборон, обмежень. В основі запобігання корупції покладено філософію «м'якого» контролю,

В той же час, враховуючі особливу суспільну небезпечність корупції, та негативні наслідки застосування невибіркових методів боротьби з нею, вважаємо, що для досягнення позитивного ефекту, допустимим є застосування законодавчо закріплених припущень щодо походження незадекларованих доходів державного службовця, та застосування на цій підставі санкцій до такого службовця. При цьому слід взяти до уваги, що особа, уповноважена на виконання функцій держави, має відповідати підвищеним вимогам щодо її доброчесності, оскільки недотримання законів з боку державних службовців (навіть якщо таке недотримання законів не пов'язане із корупцією) призводить до правового нігілізму інших членів суспільства.

DOI: 10.51587/9781-7364-13371-2022-007-57-61

БОНДАРЧУК Марія Костянтинівна,

д-р екон. наук, професор,

Національний університет «Львівська політехніка», Україна

ORCID ID: 0000-0002-4624-0734

АНТИКРИЗОВИЙ РОЗВИТОК ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР БІЗНЕСУ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Інтегровані структури бізнесу (ІСБ) у територіальних громадах є економічними суб'єктами, які акумулюють значний капітал для реалізації власної діяльності, а це дозволить забезпечити санаційні заходи щодо неплатоспроможного підприємства необхідними фінансовими ресурсами. У зв'язку з цим, потреба в антикризовому управлінні виникає не тільки при сталому еконо-